

БОГДАН КЕНТРЖИНСЬКИЙ – ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ, ЖУРНАЛІСТ І ВЧЕНИЙ-ІСТОРИК

Богдан Кентржинський активно долучився до українського національно-визвольного руху наприкінці 1930-х рр. Протягом наступних трьох десятиліть він був одним із провідних членів Організації Українських Націоналістів та належав до числа найвідоміших українських політичних і громадських діячів у Західній Європі. На жаль, в Україні його ім'я маловідоме – не тільки серед загалу, але й серед фахових істориків. Найціннішим, з погляду інформативності, матеріалом про Б. Кентржинського досі залишається стаття-некролог Олекси Вінтоняка, надрукована в «Українському історичному»¹ ще 1969 р. – відразу після його смерті*.

Деякі документи Б. Кентржинського зберігаються в архіві ОУН у Києві, зокрема, його листування. На їхній основі ми доповнимо відомості про життєвий шлях цієї непересічної людини.

Богдан Кентржинський народився в Рівному 22 лютого 1919 р. в родині шляхетського походження. Відомо, що його батько Антон Кентржинський був знаним кооператором і громадським діячем².

У червні 1936 р. Б. Кентржинський закінчив рівненську гімназію ім. Теодора Пекарського³ і того ж року вступив на гуманітарний факультет Варшавського університету. З 1937 р. він паралельно навчався у Вищій школі журналістики у Варшаві. У 1938–1941 рр. Б. Кентржинський слухав лекції в університетах Франкфурта-на-Майні, Осло і Берліна. У зимовому семестрі 1939 р. він був «приватним асистентом професора славістики в Осло, а в 1940 р. записався на гуманістичний факультет берлінського університету, де продовжував свої германістичні

¹ *Вінтоняк О. Український історик. – 1969. – № 4. – С. 72–77.*

* У ній вміщено список опублікованих наукових праць Б. Кентржинського

² *Штуль-Жданович О. Між свічами шведських сосон // Українське слово. – 1969. – 15 червня.*

³ *В Архіві ОУН у Києві зберігається копія атестату про закінчення гімназії, перекладена німецькою мовою.*

студії з спеціалізацією в площині ісландської саги й Едди, та працював над докторською працею про віддзеркалення мотивів ісландської саги в Несторовій хроніці. Проте й ці студії й ця праця були перервані воєнними подіям⁴. В цей час Б. Кентржинський брав активну участь у роботі Українського національного об'єднання в Німеччині. Членом ОУН, як уже було сказано, став він наприкінці 1930-х рр. (псевда: 'Доктор', 'Кент', 'Орловський', 'В. Сіверський', 'Шапара'); а після розколу Організації залишився на боці полк. Андрія Мельника.

Початок Другої світової війни застав Б. Кентржинського в Норвегії, куди він «напередодні війни подався через балтійські країни, Фінляндію й Швецію, щоб відвідати Кнута Гамсуна⁵ й Льофотські острови, реалізуючи мрію ще шкільних років»⁶. На початку грудня 1939 р. Б. Кентржинський переїхав з Норвегії до Берліна. Тут він, як дізнаємося зі спогадів, зблизився з Володимиром Панченком-Юревичем, діячем Українського національного об'єднання: «[з ним] лучила мене в тому часі понад півторарічна приязнь, яка встигла пройти різні стадії вершин і низин, не виключаючи також не раз гострих конфліктів. Але без огляду на той процес і його стадії одна річ для мене сьогодні незаперечна: я був під великим впливом тієї небуденної індивідуальності, свідомо й підсвідомо перебираючи від неї багато річей, які видавались мені гідними наслідування. Після професора Романа Смаль-Стоцького, якого незабутня особиста доброзичливість супроти мене за моїх варшавських студентських років залишила на мені назавжди незатерті сліди, була це в тому часі друга українська особистість, якої інтелект і європейський розмах мене цілковито полонили».

Як зазначав у спогадах Богдан Кентржинський інтерес до Скандинавії виник у нього великою мірою під впливом творчості Кнута Гамсуна. Б. Кентржинський не тільки досліджував літературу, але й сам робив переклади з німецької, фінської та швед-

⁴ Богдан Кентржинський. *Життєпис*. Мюнхен, 23-го квітня 1951 р.

⁵ Гамсун Кнут (1859–1952) — норвезький письменник, Нобелівський лауреат.

⁶ Фрагмент спогадів Б. Кентржинського називається: «1. Рішення падає: курс на північ» і складає 3 стор. машинописного тексту. Можливо це один з варіантів його статті «На скандинавському секторі ОУН в другій світовій війні». Фонд Б. Кентржинського ще не описаний, тому архівних посилань не подаємо.

ської. Зокрема, він переклав вірш «Чолом, Україно!» відомого фінського письменника і поета Ейно Лейно (1878–1926), оповідання шведського письменника, нобелівського лауреата Карла Густава Вернера Гейденстама (1959–1940) «Мазепа і його амбасадор».

Під час поїздки до Скандинавії Б. Кентржинський познайомився з фінською дівчиною Гретою, яка незабаром (1941) стала його дружиною (а згодом – матір'ю трьох його дітей). Ця обставина також вплинула на те, що, за порадою Володимира Панченка-Юревича, Голова Проводу Українських Націоналістів (ПУН) А. Мельник у липні 1941 р. призначив Б. Кентржинського уповноваженим ОУН у Фінляндії⁷. Стосовно свого призначення на досить відповідальну посаду в такому молодому віці він згодом написав: «Труднощі нашого Визвольного Руху, серед усіх його носіїв, репрезентуючих найрізноманітніші політичні й партійні угруповання й констеляції, лежать у значній мірі в дошкульному браку кваліфікованих людей до означених завдань. На зовнішньому відтинку ці труднощі особливо великі. Часто приходиться людям занадто молодим, занадто юним і невиробленим, перебирати завдання, які в нормальних обставинах виконують висококваліфіковані, вишколені сили принаймні середнього віку. Приходиться заправлятися і набирати досвіду вже в ході своєї праці, що не завжди впливає додатньо на її результати. Але, з другої сторони, чар юности лежить у її вірі в свої сили, в її ентузіязмі. Мені було тоді двадцять два роки, я був такий же зелений, як і вся молодь такого віку, і тому не бракувало мені ентузіязму й пориву, коли почали зарисовуватись перспективи отримання відповідальних і цікавих доручень».

Направляючи Б. Кентржинського до Фінляндії А. Мельник поставив перед ним три завдання: «а) національна й соціальна опіка над українськими полоненими; б) створення з них національного легіону; в) налагодження української інформаційної й пропагандивної служби»⁸.

⁷ Б. Кентржинський. *На скандинавському секторі ОУН в другій світовій війні // Організація українських націоналістів. 1929–1954. – На чужині, 1955. – С. 301–329.*

⁸ Там само. – С. 302.

У липні–вересні 1941 р. Б. Кентржинський знову побував у Фінляндії, а з січня наступного року оселився у Гельсінкі на постійно. У квітні 1942 р. в Державному інформаційному бюро Фінляндії він зареєстрував Українське інформаційне бюро для Фінляндії і Скандинавії, яке видавало бюлетень фінською, німецькою і шведською мовами, а також готувало матеріали для української преси. Влітку Б. Кентржинський почав видавати часопис «Українець у Фінляндії». Вже з другого числа його було заборонено ввозити до Німеччини. Євген Онацький писав Б. Кентржинському про це видання: «Отримав сьогодні три числа “Українця”. Дякую і радію Вашому осягненню. Боже допоможи Вашій праці. Часопис представляється дуже культурно і дасть нашим полоненим в Фінляндії добру духову поживу. Це нічого, що велику його частину складають передруки – наші часописи виходять в таких обмежених тиражах, що передруки добрих статтів впрост обовязкові, щоб із ними могли бути знайомі не тільки читачі обмежених територій»⁹.

Крім «Українця у Фінляндії», Українське інформаційне бюро для Фінляндії і Скандинавії видавало «Український літопис» і так звані «захалявні книжечки».

Завдяки діяльності бюро у фінській пресі протягом 1942–1944 рр. надруковано приблизно 800 статей на українську тематику. Зокрема, 22 січня 1943 р. у газетах з'явилося близько 80 статей, присвячених 25-літтю проголошення незалежності України, з них – 40 передовиць¹⁰. Б. Кентржинський особисто виступив з лекціями про Україну в Географічному товаристві Фінляндії (лютий 1942) та на спільному засіданні трьох історичних товариств¹¹.

Богдан Кентржинський звертався до українських установ у Львові, Кракові, Берліні й Празі з проханням надсилати до Фінляндії українські книжки. Завдяки таким посилкам йому вдалось укомплектувати 25 пересувних бібліотек, які потрапили до найдальших закутків Фінляндії, де в таборах утримували українців – військовополонених радянської армії та в'язнів сталінських концтаборів у Східній Карелії, звільнених фінською армією.

⁹ Лист Євгена Онацького до Богдана Кентржинського від 9 березня 1943 р.

¹⁰ Кентржинський Б. Вказана праця, с. 312.

¹¹ Текст цієї лекції зберігається в Архіві ОУН у Києві.

У 1943 р. Б. Кентржинський деякий час працював у Міністерстві внутрішніх справ Німеччини у відділі статистики східноєвропейських країн, а також статистики українців у колишній Польщі¹², а відтак повернувся до Фінляндії, де цього ж року слухав лекції у Гельсінкському університеті.

У вересні 1943 р. в Гельсінкі побачила світ книжка Б. Кентржинського «Правда про Україну» (фінською мовою), в якій він описав загарбницьку політику німецької окупаційної влади в Україні. А в грудні в газеті «Ітсенеінен Суомі» опубліковано його статтю «Україна і її так звані визволителі». В ній, зокрема, було відверто сказано, що Еріха Коха називають «катор України» та пояснено, за що він отримав таке прізвисько.

У січні 1944 р. німці провели масові арешти серед членів ОУН, і Б. Кентржинський втратив зв'язок із Проводом. Пізніше, після війни, соратники розповідали Богданові про те, що на допитах гестапівці намагалися дізнатись, яким чином він, перебуваючи у Гельсінкі, діставав інформацію та ілюстративний матеріал для своєї книжки.

У вересні 1944 р., коли уряд СРСР оголосив ультиматум уряду Фінляндії з вимогою капітулювати, Б. Кентржинському довелося, щоб не потрапити до рук агентів НКВД, поспішно добиратися до Швеції. Перші роки перебування тут були важкими для нього через те, що він не мав змоги займатися журналістикою. Щоб якось прожити з дружиною і трьома дітьми, Б. Кентржинський був змушений заробляти на хліб торгівлею. Про це він писав в одному з листів: «В 1944 р. осінню прийшлося давати дряпака до Стокгольму, не обійшлося без перепетій, бо моя книжка “Правда про Україну” викликала там гостру реакцію Коллонтаїхи¹³, а шведи тоді трясли штанами і від менших погроз. Через те мені на початку було тут дуже тяжко, бо впустили мене під умовою, що “не робитиму політики”, не вестиму відкритої

¹² Див.: Селешко М. *Укігтях гестапо*. — К., 1996. — С. 15.

¹³ *Йдеться про тогочасного посла СРСР у Швеції Олександру Коллонтай. За її вказівкою радянське посольство у Швеції восени 1943 р. скупило увесь тираж книги Богдана Кентржинського «Правда про Україну», що вийшла у стокгольмському видавництві «Фрітце», з метою перешкодити її поширенню у Швеції. В книзі йшлося про жахливі наслідки радянської і німецької окупацій для населення України. Цікаво, що нацисти також заборонили ввозити цю книгу до Німеччини.*

журналістичної роботи і взагалі сидітиму тихо... В мене повсталала доволі дошкульна матеріальна, а також моральна криза, бо прийшлося зрікатися фаху»¹⁴.

Б. Кентржинський вільно володів шведською, фінською, німецькою, англійською, французькою мовами, не кажучи вже про польську і російську. Завдяки цьому він довгі роки плідно працював на ниві журналістики як кореспондент багатьох видань: фінської газети «Ітсенеінен Суомі» (1942), стокгольмської газети «Свенска Моргенблядет», копенгагенської газети «Політікен», швейцарських «Журналь де Женев» і «Базлер Нахріхтен». У 1950 р. він працював у стокгольмській редакції американського агентства «Асошіейтед Прес». Також співпрацював з українськими часописами: «Український вісник» (видання УНО, Берлін), «Краківські вісті» (1942–1943), «Наш клич» (Буенос-Айрес), українськими виданнями США й Канади; був співредактором газети «Українське слово» (Париж) і співробітником українських редакцій Канадського радіо і радіо «Визволення»¹⁵ та української секції закордонного відділу Італійського радіо. Діяльність Б. Кентржинського як журналіста характеризують такі слова, які написав в одному з листів до нього керівник української секції радіо Італії Василь Федорончук: «Ваші коментарі прекрасні під кожним оглядом: формою і змістом. У Вас і мова стиль дуже добрі. Ваша пропозиція нас задовольняє.»¹⁶

Не дивлячись на заборону при переїзді до Швеції займатися журналістикою, Б. Кентржинському все ж таки вдалося до кінця війни співпрацювати з «Дагенс Негетер», а у 1948 р. він дістав роботу кореспондента лондонського «Дейлі Телеграф». В листі до Богдана Панчука від 7 серпня 1952 р. Б. Кентржинський пише, що йому пропонували працювати в редакційному штабі «Дейлі Телеграф» на Олімпійських іграх в Гельсінки, але з незалежних причин йому довелося відмовитися. Співпраця з цією відомою лондонською газетою, можливо, підштовхнула його до роздумів про переїзд до Лондона на постійне мешкання. Адже українська громада у Стокгольмі було нечисельною і Б. Кентржинському,

¹⁴ Лист Богдана Кентржинського до Геннадія Которовича від 12 червня 1949 р.

¹⁵ Тогочасна назва Радіо «Свобода» у Мюнхені.

¹⁶ Лист Василя Федорончука до Богдана Кентржинського від 19 листопада 1951 р.

який звик до активної громадсько-політичної діяльності, не було де розвернутися. В тому ж листі до Б. Панчука він пише: «Мав на думці підготувати свій евентуальний переїзд до Лондона на стало, бо вже не можу витримати на цьому північному відлюдді... Весною був у цій самій справі в Парижі, але там життя виявилось таке дороге, що з плянів перенесення до Франції прийшлося зрезигнувати. Тепер одначе пише мені проф[есор] Шерех¹⁷, що Ви запрошуєте його до себе¹⁸, каже, що резигнує з цього, бо хоче залишитись в Кембріджі, та пропонує мені зв'язатись з Вами, щоб евентуально мені перебрати проєктоване для нього місце... Я Вам уже не раз згадував про те, що вважаю своє нидіння в Стокгольмі непродуктивним, хоч і легше мені тут влаштувати свої матеріяльні справи.»¹⁹ Характерною є ще одна фраза з цього листа: «Після виїзду Шереха, якого я всадив з старенькою мамою на корабель та відмахав хустинкою, тут стало ще нудніше...»²⁰

Б. Кентржинський був дуже товариською людиною, але його життя так склалося, що з більшістю своїх друзів в повоєнний час він спілкувався головним чином через листування, лише зрідка зустрічаючись під час поїздок до Франції чи Німеччини. Звідси згадки в листах про «відірваність» і сподівання на можливі зустрічі. Одним з найближчих друзів Б. Кентржинського був редактор «Українського слова» і голова ПУН (після смерті А. Мельника) Олег Штуль-Жданович. Ось що писав Б. Кентржинський в одному з листів до О. Штуля-Ждановича про своє ставлення до нього: «Найрадше хотілося б мені пригорнути тебе до грудей, потиснути твою лапу, сісти десь в затишку разом і, по-

¹⁷ *Йдеться про професора Юрія Шевельова-Шереха (1908–2002) – видатного українського мовознавця і літературного критика, який після Другої світової війни деякий час мешкав у Швеції і працював у Лундському університеті, а звідти виїхав до Америки.*

¹⁸ *Богдан Панчук – відомий український громадсько-політичний діяч у Канаді, голова Союзу українських канадійських ветеранів, капітан ВПС Канади. Після Другої світової війни він очолював Європейське представництво Українського канадійського комітету в Лондоні. Завдяки його зусиллям багато українських репатриантів (зокрема, вояки дивізії «Галичина») змогли уникнути передачі органам НКВД і перебратися за океан. В 1952 р. Б. Панчук був призначений на посаду директора Українського відділу Канадського радіо в Монреалі.*

¹⁹ *Лист Богдана Кентржинського до Богдана Панчука від 7 серпня 1952 р.*

²⁰ *Там само.*

славши к чорту час, поспіх і всяческую суесту погугорити до схочу, покурюючи та попиваючи, про жисть человеческую... Це просто, мабуть, реакція після безнастанного мізкування, яким була просякнена вся наша переписка останніх місяців, коли старанно треба було вишальтовувати всякі почування й сентименти... Мені без людського контакту жити тяжко в якій би то не було діловій ділянці, а ти ж для мене багато більше, ніж близька людина, в певних відношеннях більше, ніж рідня, в деяких відношеннях інтегральна частина мого «я». Колись поговоримо про це, може зумію розтолкувати тобі й собі, чому саме так своє відношення до тебе відчуваю. Зараз знаю тільки, що відколи ми відновили контакт після війни, я завжди мав, маю й матиму таке почуття.»²¹

На ці душевні вислови Б. Кентржинського Олег Штуль-Жданович відповів так: «Зворушив ти мене, дорогий, незвичайно приємно, коли сказав про нашу близькість. Кентику, я до тебе маю такі ж самі почування і тому пробач мені, коли я тебе мучив в липні місяці, в часі моєї операції. Але я хотів заощадити цієї чергової біди Каті²², а мусів з кимось поділитися. Бувають такі хвилини слабости, коли треба до когось звернутися, хто тебе зрозуміє. І я завжди був певен, що ти чи не одинокий, до кого я можу звернутися в критичний мент і ти напевно не підведеш. Це моральний момент незвичайної ваги. Можеш бути певний, що в таких справах і ти на мене можеш рахувати. Тому я навіть заповідаю, що коли б ти мене пережив, то ти маєш виголосити промову на мойому похороні, по можливості коротку».²³ Насправді ж О. Штуль-Жданович пережив Б. Кентржинського на 8 років і йому довелося виголошувати промову в Стокгольмі на похороні Б. Кентржинського і писати некролог в «Українському слові»²⁴.

Мешкаючи у Швеції Б. Кентржинський заснував в Стокгольмі Українське інформаційне бюро на Скандинавію (УІБ), співробітниками якого були Ю. Борис і Б. Залуга, створив і очолив

²¹ Лист Богдана Кентржинського до Олега Штуля від 5 листопада 1965 р.

²² Йдеться про Катерину Штуль — дружину Олега Штуля.

²³ Лист Олега Штуля до Богдана Кентржинського від 23 листопада 1965 р.

²⁴ Див.: Штуль-Жданович О. Між свічами шведських сосон // Українське слово. — 1969. — 15 червня.

Український академічний клуб у Стокгольмі (листоп. 1949 р.). З 1949 р. Б. Кентржинський був представником Виконного органу (ВО) УНРади у Скандинавії. В ці ж роки він стає членом Проводу ОУН.

У 1949–1950 рр. Б. Кентржинський слухає лекції в Стокгольмському університеті. А в 1951 р. він захистив докторську дисертацію в Українському вільному університеті в Мюнхені на тему: «Союз Карла XII з Мазепою в освітленні найновішої шведської історіографії». Його роботою з написання дисертації опікувався професор Борис Крупницький. В листі до професора Б. Крупницького Б. Кентржинський пише про те як він виступав з лекціями на цю тему: «4.І. ц[ього] р[оку] я мав тут виклад, головно перед членами Каролінського Союзу, про політичне підложжя союзу Карла XII з Мазепою, в Королівському автомобільному клубі. Відзначував я у викладі, очевидно, і Ваш великий вклад у досліди цієї доби. Виклад мав дуже позитивний відгук у пресі, яка особливо підкреслювала такі наголошені мною моменти, як незмінно афективне ставлення до Мазепи в політиці й науці від Петра до Сталіна та від Прокоповича до Тарле та вплив російської історіографії на шведську в цьому відношенні. Я м[іж] і[ншим] проаналізував 29 видань підручника історії для шведських гімназій, на якому вплив московської пропаганди можна наглядно висвітлити. В першому виданні цього підручника з 1863 р[оку] шведсько-укр[аїнський] союз навітлений далеко обширніше, позитивніше й об'єктивніше, ніж напр[иклад] у виданнях, що слідували після валуєвщини, а останнє видання з 1951 р. вже просто говорить про півдикий козацький народ і його хитрого провідника, зрадника М[азепу]. Відгуком на ці відгуки в шведській пресі є велика кампанія шведської комуністичної преси проти мене особисто й української справи...»²⁵

У 1955–1956 рр. Б. Кентржинський досліджував архівні джерела XVII – XVIII ст. у м. Уппсала. Він також співпрацює зі шведським історичним товариством «Karolinska Förbundet», у виданнях якого публікує свої наукові праці. 1957 року Кентржинський захищає габілітаційну дисертацію в Українському вільному університеті в Мюнхені на тему: «Карл X Густав і

²⁵ Лист Богдана Кентржинського до Бориса Крупницького від 15 січня 1952 р.

східноєвропейська криза 1654–1655 рр.» і з цього року аж до смерті працював професором університету в Стокгольмі. Серед найбільш відомих наукових праць Б. Кентржинського була його монографія, присвячена Іванові Мазепі.²⁶ Внесок Б. Кентржинського у розвиток української історичної науки високо оцінили його колеги — він був обраний членом Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) та членом-кореспондентом Української вільної академії наук.

Б. Кентржинський листувався з головою НТШ професором Володимиром Кубійовичем. В. Кубійович у своїх спогадах «Українці в Генеральній губернії. Історія Українського Центрального Комітету 1939 — 1941» згадує про Кентржинського як кореспондента «Краківських Вістей»²⁷. В опублікованому листі В. Кубійовича до Б. Кентржинського від 15 травня 1950 р. В. Кубійович пише, що він радий відновленню їхнього листування, з чого можна зробити припущення що їхнє листування тривало до 1944 р., оскільки в цьому листі В. Кубійович розповідає Кентржинському про свої пригоди з середини 1944 р.²⁸

Відповідаючи на запрошення В. Кубійовича взяти участь у зборах НТШ в Сарселі Б. Кентржинський писав йому в березні 1952 р.: «Жиючи тут на північному відлюдді, я не часто матиму нагоду побувати в осередку НТШ, а брати участь особисто в наукових зібраннях то вже мабуть майже ніколи. Через те, якщо це тільки можливо, хотілося б мені використати теперішню нагоду для доповіді в рямках НТШ. Тема: Українська справа в аспекті шведської каролінської історіографії.»²⁹ Песимізм Б. Кентржинського стосовно своїх можливих поїздок до осередку НТШ в Сарселі був пов'язаний передусім з тим, що поїздки зі Стокгольму до Парижа потребували значних коштів. І у 1952 р. на збори НТШ йому вдалося потрапити завдяки тому, що як співредактор «Українського слова» в організаційних справах він приїздив до Парижа і цю поїздку фінансував ПУН, про що

²⁶ *Kentrschynskij Bohdan. Mazepa. — Stockholm, 1962. — 538 с.*

²⁷ *Володимир Кубійович. — Т. II. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / За ред. проф. О. Шаблія. — Париж; Львів, 2000. — С. 467–468.*

²⁸ *Там само. — С. 763.*

²⁹ *Лист Богдана Кентржинського до Володимира Кубійовича від 8 березня 1952 р.*

йдеться в листах полковника А. Мельника до Б. Кентржинського від 31 жовтня 1951 р. та 5 лютого 1952 р.

Ще з дитинства Б. Кентржинський мав проблеми зі своїм здоров'ям. Важка праця і випробування воєнного і повоєнного часу також негативно позначилися на ньому. Вже у Швеції Б. Кентржинський кілька разів на тривалий час опинявся у лікарні, зокрема з приводу виразки шлунку (1947 р.), також його постійно турбувало хворе серце. 21 травня 1969 р. Кентржинському зробили важку операцію на серці і через 2 дні він помер у шпиталі. Поховали його в Стокгольмі на кладовищі Скуксчіркогорден.

Наукові праці Б. Кентржинського, що публікувалися у Швеції, на жаль досі не перекладені українською мовою. Правда видавництво імені Олени Теліги планувало зробити переклад і опублікувати українською мовою одну з найвідоміших праць Б. Кентржинського – книгу про Івана Мазепу. Але дотепер цей проект ще не реалізовано.